

НАУКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ НАУКИ ПРАВА РАДИ ЄВРОПИ В УКРАЇНІ

О. СВЯТУН

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри порівняльного
і європейського права
Інституту міжнародних відносин
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)*

А. ФЕДОРОВА

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри порівняльного
і європейського права
Інституту міжнародних відносин
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)*

Із моменту проголошення Україною незалежності у 1991 р., в якості основного вектора зовнішньополітичного курсу розвитку та розбудови нашої держави було визначено інтеграцію у європейський політико-правовий простір із метою набуття членства в Європейському Союзі (далі — ЄС). Одним із першочергових завдань України на шляху європейської інтеграції виявився вступ до Ради Європи (далі — Організація), організації, яка базувалася з моменту свого створення на принципах верховенства права, захисту плюралістичної демократії та прав

© О. Святун, А. Федорова, 2013

людини. Процес інтеграції з Європейським Союзом нерозривно пов'язаний з правом Ради Європи, адже всі держави — члени ЄС були і є нині членами Ради Європи, а дотримання та імплементація її стандартів вважається одним із критеріїв вступу до ЄС.

Необхідність приведення українського законодавства та практики у відповідність до основних стандартів Ради Європи для набуття членства у цій організації надали поштовх на початку 90-х років минулого століття для розвитку досліджень у сфері права Ради Європи та обумовили їх місце та роль на сучасному етапі. Вивчення та аналіз комплексу питань, пов'язаних із системою захисту прав людини в рамках Ради Європи та, головним чином, із Європейською конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (далі — Конвенція з прав людини, Європейська конвенція), виявилось одним із надзвичайно важливих напрямів у вітчизняній науці європейського права та закономірним новим напрямом розвитку вітчизняної юридичної науки, пов'язаним із демократичним європейським вибором України та пріоритетами її розвитку. Розбудова незалежної демократичної держави вимагала від українців нового осмислення та розуміння прав людини, механізмів їх захисту та подолання наслідків фактичного нехтування правами людини за радянського комуністичного режиму.

За роки незалежності українські науковці досліджували як загальнотеоретичні питання європейської системи захисту прав людини, різні аспекти діяльності і практики Європейського суду з прав людини, приділяли увагу проблемам відповідності права України стандартам Ради Європи у сфері захисту прав людини, дотриманню Україною взятих на себе зобов'язань, так і зосереджувалися на вузькопредметних дослідженнях окремих положень Конвенції з прав людини або інших договорів Ради Європи.

Початок досліджень права Ради Європи був пов'язаний зі вступом України до Ради Європи у 1995 р. У період з 1995 до 2000 рр. з'явилися перші окремі публікації, присвячені як питанням діяльності Ради Європи загалом, так і механізму захисту прав людини, створеному в її рамках. Однією з перших комплексних праць, присвячених співробітництву України з Радою Європи, була видана у 1999 р. монографія В. Мармазова та І. Піляєва «Україна в політико-правовому просторі Ради Європи: досвід і проблеми» [1]. У книзі досліджувалися питання інтеграції України до Ради Європи, були окреслені основні проблеми співробітництва та розглянуто декілька договорів у сфері захисту прав людини. У 2000 р. зазначені автори опублікували перший навчальний посібник із права Ради Європи в Україні: «Рада Європи: політико-правовий механізм інтеграції» [2]. У посібнику вперше в українській юридичній науці надавалося уявлення про історію заснування цієї організації, її інституційну та правову системи. У тому ж році відомим українським професором М. Буроменським у спеціальному випуску інформаційно-аналітичного бюлетеня «Права людини» було опубліковано працю «Звернення до Європейського суду з прав людини: практика Суду та особливості українського законодавства» [3], яка стала одним із перших видань в Україні з описання процедури подання та розгляду скарги до Суду з прав людини. У 2001 р. депутатом Верховної Ради України І. Чижом було опубліковано перше

грунтовне дослідження співпраці України з Радою Європи «Україна в Раді Європи» [4]. Монографія присвячувалася правовим та політичним аспектам співпраці, детально розглядаючи політико-правовий процес приєднання України до Ради Європи, прийняття нашою державою комплексу зобов'язань та проблеми їх виконання.

У період з 1995 по 2000 рр. було надруковано декілька зібрань документів Ради Європи, зокрема, «Права людини в документах Ради Європи» [5], «Стислий виклад договорів Ради Європи» [6], «Збірка договорів Ради Європи» [7]. Важливе значення для поширення інформації про Раду Європи мали бюлетені Центру інформації та документації Ради Європи в Україні, присвячені різноманітним аспектам діяльності організації. Зокрема, темою Бюлетеня № 1 від 1998 р. було: «Права людини в повсякденному житті. Значимість діяльності Ради Європи в царині прав людини». Центр сприяв також перекладу основних документів та інформаційних матеріалів Організації¹.

Ратифікація Україною у 1997 р. Конвенції з прав людини сприяла перекладу та публікаціям практики Європейського суду з прав людини. З 1997 р. Львівська лабораторія прав людини і громадянина на чолі з відомим українським професором П. Рабіновичем почала публікувати окремі зібрання «Практика Європейського суду з прав людини» [8], «Вибрані рішення Європейського суду з прав людини» тощо [9; 10]. З 1999 р. Українська правнича фундація під керівництвом С. Головатого заснувала журнал «Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі», в якому публікувалися рішення та документи Європейського суду з коментарями відомих фахівців. Такі видання мали надзвичайно важливе значення для розвитку української науки права Ради Європи, враховуючи публікацію всіх документів Ради Європи англійською або французькою мовами.

Наприкінці минулого століття з'являються в Україні перші переклади зарубіжних видань із правових питань Ради Європи, в тому числі, «Європейська конвенція про права людини і Європейська соціальна хартія: право і практика» [11], «Європейське право у галузі прав людини. Джерела і практика застосування» [12], «Парламентська Асамблея Ради Європи» [13], «Правила процедури Парламентської Асамблеї Ради Європи» [14] та інші.

Утім, активний розвиток науки права Ради Європи в Україні датується новим століттям. На початку 2000-х років було захищено низку дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, присвячених співробітництву України з Радою Європи загалом, або в рамках її окремих структур. Однією з перших робіт стала кандидатська дисертація Н. Раданович «Національна імплементація міжнародних договорів щодо прав людини: загальнотеоретичне дослідження (на матеріалах впровадження Конвенції про захист прав і основних свобод людини)» [15], яка надала поштовх для майбутніх досліджень необхідності приведення українського законодавства та практики у відповідність до європейських стандартів прав людини.

¹ Так, у 1999 р. було опубліковано українську версію «Рада Європи: діяльність та здобутки».

Значний вплив на розвиток права Ради Європи в Україні мали захищені у 2001 р. праці М. Анісімової «Зобов'язання України щодо прав людини у зв'язку зі вступом до Ради Європи» [16] та Л. Гіждівана «Становлення та розвиток співробітництва України з Радою Європи у сфері прав людини» [17], в яких доволі детально висвітлювались питання виконання Україною взятих при вступі зобов'язань та діяльність основних інститутів Ради Європи. У 2000 р. світ побачила праця Т. Свида «Міжнародно-правове співробітництво держав у рамках Європейської Комісії “За демократію через право”» [18], що відображала плідну співпрацю України з Венеціанською комісією з 1992 р.

Перші комплексні наукові дослідження правової системи Ради Європи з'явилися також на початку 2000-х років. Так, загальнотеоретичною працею в сфері європейських міждержавних правових систем стала дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук Л. Луць [19], про що згадувалося у статті «Історія становлення і розвитку науки європейського права в Україні», присвяченій розвитку науки права Європейського Союзу в Україні [20]. У дисертації Л. Луць було розкрито структурні особливості правової системи Ради Європи, сутність механізмів взаємодії Ради Європи з Європейським Союзом, державами-членами.

Надзвичайно важливе значення для розвитку української науки права Ради Європи та європейського права загалом мала кандидатська робота М. Гнатовського «Становлення та тенденції розвитку європейського правового простору» [21], у якій досліджувався процес становлення європейського правового простору, його структура та, зокрема, місце в ньому права Ради Європи, значення належного ступеня участі країн Центральної і Східної Європи у подальшому розвитку європейського правового простору.

Серед комплексних праць важливе значення для розвитку української науки європейського права мала й захищена у 2003 р. праця І. Піляєва «Демократизаційний вимір євроінтеграції: рольові функції та системні впливи Ради Європи» на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук [22]. Роль Ради Європи у підтримці демократії на континенті досліджувалася й іншими українськими науковцями, в тому числі О. В'юницькою у кандидатській дисертації «Роль Ради Європи у зміцненні демократії у країнах Центрально-Східної Європи» [23].

Окремим найбільш популярним серед українських науковців напрямом досліджень у рамках права Ради Європи можна вважати висвітлення різноманітних питань, пов'язаних із Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод. Відхід від радянської доктрини прав людини, усвідомлення українськими науковцями взаємозв'язків між розвитком демократії, правової держави та забезпеченням прав і свобод людини, з одного боку, та вступ до Ради Європи і ратифікація Конвенції з прав людини, з іншого, сприяли активному розвитку вітчизняної науки прав людини, сучасна основа якої нерозривно пов'язана із системою захисту прав людини Ради Європи та, головним чином, зі згаданою Конвенцією з прав людини.

Розуміння основних принципів функціонування та розвитку контрольного механізму Конвенції з прав людини було новим для української науки європейського права. У цьому аспекті теоретичним підґрунтям для майбутнього вивчен-

ня контрольного механізму Конвенції з прав людини, правової природи рішень Європейського суду з прав людини українськими науковцями став захист в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка у 2002 р. трьох кандидатських дисертацій: К. Андріанова «Роль контрольного механізму Конвенції про захист прав і основних свобод людини в процесі реалізації її норм» [24]; Д. Супруна «Організаційно-правові засади та юрисдикційні основи діяльності Європейського суду з прав людини» [25], які, доводячи прецедентний характер рішень Європейського суду з прав людини, підкреслювали їх нерозривність від самої Конвенції з прав людини, як тлумачення її положень, та С. Федика «Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України)» [26].

Процедурам та механізмам звернення до Європейського суду з прав людини була присвячена захищена у тому ж році кандидатська дисертація Л. Липачової «Реалізація конституційного права людини та громадянина на звернення за захистом своїх прав і свобод до Європейського суду з прав людини» [27]. Загальнотеоретичні питання розглядалися у праці Л. Пастухової «Ефективність міжнародно-правових засобів забезпечення реалізації Конвенції про захист прав і основних свобод людини» [28].

Продовженням пошуків шляхів імплементації стандартів Європейської конвенції в українську правову систему стала праця А. Федорової «Міжнародно-правові зобов'язання України з Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод», у якій автор визначила основні суперечності вітчизняного законодавства та практики зі стандартами Конвенції з прав людини, проаналізувавши необхідність застосування рішень Європейського суду на національному рівні [29].

Проблема застосування практики Європейського суду з прав людини у правовій системі України залишається об'єктом уваги українських науковців й нині, незважаючи на прийняття у 2006 р. Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», враховуючи необхідність проведення ґрунтовного аналізу рішень, винесених проти України, значна кількість яких підтверджує існування комплексних законодавчих та правозастосовних проблем імплементації стандартів Європейської конвенції.

Питанням реалізації конвенційних стандартів та практики Суду як складової внутрішнього права держав — членів Ради Європи, впливу його діяльності на формування національних правозахисних систем присвячені праці О. Климович [30], В. Капустинського [31], загальнотеоретичні питання застосування практики Суду з прав людини як джерела права України досліджувалися в праці О. Соловійова [32]. До висновків про обов'язок судів України застосовувати практику Європейського суду з прав людини дійшов В. Кононенко у праці «Звичайна природа прецедентного характеру рішень Європейського суду з прав людини» [33], розглядаючи практику Міжнародного суду Організації Об'єднаних Націй, Європейського суду з прав людини та Суду ЄС.

У рамках правової системи Конвенції українські науковці звертають увагу й на проблему реалізації права на правосуддя. Про теоретичну можливість зниження

рівня відкритості Європейського суду з прав людини після набрання чинності Протоколом №14 йшлося в кандидатській дисертації Н. Севостьянової «Звернення до Європейського суду з прав людини як реалізація права на правосуддя», яку було захищено у 2011 р. [34].

Зростаюча популярність Європейської конвенції в Україні сприяла звуженню предмета її досліджень українськими науковцями, які почали зосереджувати свою увагу на окремих правах та аспектах Конвенції.

Так, практика Європейського суду з прав людини стосовно питань екстрадиції була досліджена у кандидатській дисертації С. Нестеренко «Міжнародно-правовий захист прав людини при здійсненні екстрадиції» [35]. Рішення Суду знайшли своє відображення і в праці І. Дір «Захист громадянських прав людини в Україні в рамках Ради Європи» [36].

Окремим напрямом досліджень у рамках Європейської конвенції, починаючи з 2004 р., стає питання приведення вітчизняного кримінального та кримінально-процесуального законодавства у відповідність до європейських стандартів. Загальнотеоретичною працею з цього питання вважається дисертація В. Маляренко на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» на тему «Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика» [37]. У 2006 р. С. Заїкою було захищено кандидатську дисертацію «Строки у кримінальному процесі України в контексті європейських стандартів» [38], в якій на підставі міжнародно-правових документів та практики Європейського суду висувалися пропозиції щодо вдосконалення порядку обчислення та правової регламентації окремих видів кримінально-процесуальних строків в українському законодавстві. У праці С. Войченко «Договори Ради Європи в кримінально-правовій сфері та їх імплементація в Україні» [39] досліджувалося місце Європейської конвенції у системі договорів Ради Європи в кримінально-правовій сфері та відповідна практика Європейського суду з прав людини.

Презумпції невинуватості в кримінальному процесі України та практиці Європейського суду з прав людини з цього питання була присвячена кандидатська дисертація нинішнього судді Європейського суду з прав людини від України Г. Юдківської, захищена у 2009 р. [40], у якій вона чітко формулює пропозиції стосовно приведення українського законодавства у відповідність до практики Європейського суду з прав людини і міжнародних стандартів справедливого судочинства.

Діяльність інституцій Ради Європи щодо реалізації положень ст. 3 Європейської конвенції, якою встановлено абсолютну заборону катувань, досліджувалась у кандидатській роботі Е. Шишкіної на тему «Концепція заборони неналежного поводження з людиною та її еволюція в діяльності Ради Європи» [41].

У 2011 р. було захищено ще дві кандидатські дисертації: Ю. Хім'яком на тему: «Гармонізація кримінального права України з практикою Європейського суду з прав людини» [42], в якій автор запропонував способи врахування правових позицій Суду у кримінальному праві України, та Д. Сімоновичем «Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України» [43].

Окремо слід звернути увагу на аналіз розгалуженої практики Європейського суду з прав людини у тлумаченні положень Європейської конвенції стосовно розкриття сутності принципу верховенства права у дисертації С. Головатого на здобуття вченого ступеня доктора юридичних наук на тему «Верховенство права: ідея, доктрина, принцип» [44]. У роботі визначається, що принцип верховенства права лежить в основі всієї Конвенції та є тим основоположним принципом «демократичного суспільства», що властивий усім статтям Конвенції, нерозривно пов'язаним із принципом прав людини.

Питання необхідності приведення українського законодавства у відповідність до стандартів Європейської соціальної хартії (далі — Хартія) та проблеми її ратифікації сприяли появі глибоких досліджень та розвитку науки трудового права та права соціального захисту України. У 2002 р. на базі Харківського національного університету внутрішніх справ М. Феськовим було захищено кандидатську дисертацію «Європейська соціальна хартія (переглянута) і трудове законодавство України: питання адаптації» [45]. У 2003 р. з'явилась ґрунтовна праця, присвячена Європейській соціальній хартії та аналізу українського законодавства на предмет його відповідності основним положенням Хартії: «Європейська соціальна хартія: регіональний міжнародно-правовий механізм захисту соціальних та економічних прав людини (позиція України)» [46], автором якої була Н. Сидоренко. Представлений у дисертаціях аналіз основних проблемних положень та невідповідностей українського законодавства положенням Хартії сприяв внесенню відповідних змін у законодавство України. Після ратифікації Хартії європейські соціальні стандарти Ради Європи досліджували С. Верланов у роботі «Економічні і соціальні права людини: європейські стандарти та їх впровадження в юридичну практику України (загальнотеоретичне дослідження)» [47], К. Лобода у дисертації «Міжнародно-правове регулювання соціальних відносин в Європі» [48].

Більшість захищених в Україні дисертацій у період з 2000-х років і донині з питань прав людини торкалися або розглядали стандарти прав людини Ради Європи. Прикладом може бути розгляд у теоретичній кандидатській дисертації С. Добрянського «Актуальні проблеми загальної теорії прав людини» нових тенденцій розвитку інституту прав людини в правовій системі Ради Європи та визнання формування пан'європейської культури прав людини [49]. У праці В. Кавун «Механізми міжнародного контролю у сфері прав людини» [50] визначаються переваги судового захисту прав людини, головним чином, в рамках Європейського суду з прав людини, а також присвячується окремий розділ механізмам та методам контролю Ради Європи у сфері прав людини.

Діяльність Ради Європи щодо запобігання торгівлі людьми висвітлювалась у кандидатській дисертації О. Святун «Європейські механізми боротьби із торгівлею людьми» [51], захищеної у 2005 р.

Захист права людини на власність в рамках Ради Європи досліджувався у роботі А. Яковлева «Міжнародно-правове співробітництво у захисті права власності в системі Ради Європи» [52], в якій автор приділяє значну увагу практиці Європейського суду з прав людини.

Важливе значення як для розвитку вітчизняної науки європейського права, так і науки права прав людини мала докторська робота відомого українського

професора В. Мицика «Міжнародно-правові засади й інституційні механізми захисту прав національних меншин» [53], в якій, аналізуючи регіональні механізми захисту прав національних меншин, увага приділялася, зокрема, системі захисту відповідних прав в Раді Європи та виконанню Україною міжнародно-правових зобов'язань за Рамковою конвенцією про захист національних меншин.

Діяльність Ради Європи у сфері захисту прав людини та її співпраця з Україною ставали предметом не тільки юридичних досліджень. Зокрема, у 2009 р. Б. Мелехом було захищено кандидатську роботу на тему «Державна політика співробітництва України з Радою Європи у галузі захисту прав людини (2000–2005 рр.)» за спеціальністю «Теорія та історія державного управління» [54].

Окрім питань, пов'язаних із правами людини, українські науковці обирали предметами своїх досліджень різноманітні аспекти правової системи Ради Європи. І. Нуруллаєв досліджував тему «Міжнародно-правове співробітництво в системі Ради Європи у боротьбі з корупцією» [55], С. Теуш захистила кандидатську дисертацію на тему «Приватно-правові конвенції Ради Європи» [56], що свідчило про науковий інтерес до документів Ради Європи українських фахівців міжнародного приватного права. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних 1981 р. детально розглядалася у кандидатській роботі В. Брижко «Організаційно-правові питання захисту персональних даних» [57].

Різним аспектам функціонування Парламентської асамблеї Ради Європи було приділено значну увагу у роботі В. Лесюк на тему «Правова природа парламентських органів європейських міжнародних організацій» [58].

Постійно зростаючий інтерес до вивчення Ради Європи та стрімкий розвиток української науки права Ради Європи зумовив і появу доволі дискусійних досліджень, наочним прикладом яких може бути кандидатська дисертаційна робота А. Санченко на тему «*Acquis* Ради Європи у системі європейського права», яка була захищена у 2011 р. [59].

Загалом, у науці права Ради Європи в Україні, як і в науці європейського права, нині спостерігається тенденція до звуження предмета дослідження, вивчення окремих галузей, складових права Ради Європи, окремих аспектів системи захисту прав людини в Раді Європи. Звужування предмета дослідження в рамках Європейської конвенції стало характерним з 2005–2006 рр. донині та сприяло появі серії дисертаційних робіт у сфері кримінального та кримінально-процесуального права. Водночас, теоретичні комплексні роботи з питань права Ради Європи та, зокрема, правової природи рішень Європейського суду з прав людини залишаються актуальними для українських дослідників. Загалом, окремі права, елементи системи захисту прав людини Ради Європи та проблеми цієї сфери неодноразово ставали та продовжують бути предметом досліджень українських науковців, що свідчить про становлення української науки права Ради Європи та продовження її розвитку в Україні.

Розвиток викладання науки права Ради Європи в Україні

Активні наукові дослідження, які проводилися протягом останніх 20 років у нашій державі, спричинили упровадження в навчальних планах юридичних ви-

щих навчальних закладів низки курсів, присвячених вивченню правових аспектів діяльності Ради Європи.

Слід звернути увагу на той факт, що окремі питання, присвячені діяльності Ради Європи, спочатку розглядалися в рамках загальних нормативних курсів конституційного або міжнародного права. Зокрема, кафедра міжнародного права Інституту міжнародних відносин одна із перших розпочала приділяти увагу вивченню особливостей європейських механізмів захисту прав людини, прикладом яких є Рада Європи. Так, цього стосуються окремі теми в рамках навчальних курсів «Право міжнародних організацій», «Міжнародно-правові механізми захисту прав людини», «Універсальні та регіональні механізми захисту прав людини» тощо.

Із створенням в Інституті міжнародних відносин кафедри порівняльного і європейського права ініціатива щодо викладання права Ради Європи перейшла саме до цієї кафедри. Нині тут викладається курс «Правові аспекти діяльності Ради Європи». Курс передбачає висвітлення теоретичних та практичних аспектів діяльності Ради Європи. Особлива увага приділяється розгляду інституційної системи цієї організації та її основних документів, а також механізмам захисту прав людини, створених в її рамках. Ретельному аналізу підлягає Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., а також основи функціонування її контрольного механізму.

Крім того, починаючи із 2012 р., в Інституті міжнародних відносин на відділенні «міжнародне право» започатковано англomовну магістерську програму «Мирне вирішення міжнародних спорів» (*LL.M in International Law «International Litigation»*). У рамках цієї магістерської програми, яка розрахована на три навчальні семестри протягом 2012–2013 рр., передбачені навчальні курси «Судовий захист прав людини в міжнародному праві», який розглядає питання юрисдикції та практики Європейського суду з прав людини, а також «Вирішення спорів в праві ЄС», де окремо висвітлюється проблематика приєднання Європейського Союзу до Європейської конвенції з прав людини, відповідні зміни в засадах функціонування Європейського суду з прав людини та розмежування його компетенції з компетенцією Суду ЄС. Також планується викладання навчальних курсів «Практика Європейського суду з прав людини» та «Європейське судочинство в сфері захисту прав людини».

На юридичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка також викладаються окремі навчальні дисципліни, пов'язані насамперед із діяльністю Європейського суду з прав людини. Зокрема, це «Основні права і свободи людини: практика Європейського суду з прав людини», «Прецедентна практика Європейського суду з прав людини у сфері кримінального права», «Питання кримінального процесу в практиці Європейського суду з прав людини», «Участь адвоката в Європейському суді з прав людини».

Певні курси, присвячені специфічним рисам такої міжнародної організації, як Рада Європи, також читаються у Львівському національному університеті імені Івана Франка. Так, на факультеті міжнародних відносин Львівського національного університету кафедрою міжнародного права викладаються курси «Правові аспекти діяльності Ради Європи» та «Європейський механізм захис-

ту прав людини», в рамках якого вивчаються питання організації і функціонування європейських механізмів захисту прав людини, європейське прецедентне право прав людини та особливості його застосування судами України, питання співвідношення законодавства України із нормами Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Рамкової конвенції про захист прав національних меншин 1987 р. Окрема увага приділяється процедурі подання індивідуальних заяв до Європейського суду з прав людини. Крім того, на юридичному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка кафедрою теорії та філософії права викладається курс «Практика Європейського суду з прав людини».

Ще одним центром поглибленого вивчення діяльності Ради Європи є Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», де на кафедрі міжнародного права викладається курс «Європейська конвенція із захисту прав людини та основоположних свобод та юридична практика».

У Національному університеті «Одеська юридична академія» навчальний курс «Право Ради Європи» є одним із базових. Викладається він кафедрою права Європейського Союзу та порівняльного правознавства, що була створена на факультеті міжнародних відносин та юридичної журналістики.

Спеціальний курс із питань, що розглядаються, читається на базі Національного університету «Києво-Могилянська академія» (НаУКМА). Так, на факультеті правничих наук цього навчального закладу кафедрою міжнародного права викладається навчальна дисципліна «Європейське право прав людини». Ця дисципліна є спеціалізованим курсом, спрямованим на поглиблення знань у сфері регіональних норм, стандартів і механізмів захисту прав людини, і як такий він ґрунтується на міжнародному праві прав людини, але має і свої особливості. Найбільша увага приділяється Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практиці її застосування Європейським судом з прав людини як одному з найголовніших механізмів захисту прав людини для України. Розглядаються правозахисні механізми Європейського Союзу та Організації з безпеки і співробітництва в Європі (далі — ОБСЄ). Крім того, в НаУКМА забезпечується викладання курсу «Міжнародне право захисту прав людини», де проводиться загальний огляд основних договорів із прав людини в системі Організації Об'єднаних Націй (ООН) та Ради Європи, а також створених ними органів щодо захисту прав людини.

У Донецькому національному університеті викладання права Ради Європи здійснюється кафедрою конституційного і міжнародного права, яка є структурним підрозділом економіко-правового факультету. Зокрема, для студентів спеціальності «Правознавство» читається навчальний курс «Європейський механізм захисту прав людини».

Важливу роль вивчення права Ради Європи відіграє для підготовки майбутніх адвокатів, зважаючи на це, в Академії адвокатури України кафедрою прав людини, міжнародного та європейського права здійснюється викладання курсу «Міжнародний захист прав людини».

Окремі курси, присвячені захисту прав людини в Європі, викладаються в низці інших юридичних вищих навчальних закладів. Зокрема, на юридичному

факультеті Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна кафедра конституційного, муніципального і міжнародного права викладає дисципліну «Прецедентне право Європейського суду з прав людини». У Національній академії внутрішніх справ (м. Київ) на кафедрі конституційного та міжнародного права викладається дисципліна «Міжнародні стандарти захисту прав людини».

Таким чином, можна зробити висновок, що в наш час правові аспекти діяльності Ради Європи розглядаються як такі, що повинні становити обов'язковий блок питань, які вивчаються студентами юридичних вищих навчальних закладів. Це можна пояснити тим фактом, що тільки юрист, обізнаний із засобами правового захисту, передбаченими Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та іншими правовими документами Ради Європи, може надавати повноцінну юридичну допомогу. У цьому контексті привертає увагу той факт, що повноцінний навчальний процес вимагає забезпечення фундаментальними підручниками та навчальними посібниками.

Як і у випадку з навчально-методичною літературою в галузі права ЄС (див. статтю В. Муравйова, О. Святун, К. Смирнової «Історія становлення та розвитку науки європейського права в Україні» [20]), що стосується навчально-методичної літератури з права Ради Європи, слід відмітити, що нині відчувається брак фундаментальних підручників та навчальних посібників, які б відображали останні зміни в правовій системі Ради Європи.

Літературу в цій сфері можна поділити на три групи: по-перше, це підручники та навчальні посібники, присвячені дослідженню суто всієї правової системи Ради Європи; по-друге, досить велику частку займають наукові дослідження та підручники стосовно практики застосування Конвенції з прав людини та юрисдикції Європейського суду з прав людини, нарешті до третьої групи навчально-методичної літератури можна віднести підручники та посібники щодо окремих аспектів діяльності Ради Європи.

У рамках першої групи слід звернути увагу на вже згадані праці В. Мармазова та І. Піляєва — «Україна в політико-правовому просторі Ради Європи: досвід і проблеми» [1] та «Рада Європи: політико-правовий механізм інтеграції» [2], а також працю І. Піляєва «Рада Європи в сучасному євроінтеграційному процесі» [60], яка була опублікована у 2003 р.

У 2002 р. у Харкові вийшов друком навчальний посібник А. Тамма, В. Ріяки «Роль Ради Європи у забезпеченні прав людини на сучасному етапі» [61].

У 2006 р. побачив світ навчальний посібник «Рада Європи», виданий Національною академією державного управління при Президентові України та Львівським регіональним інститутом державного управління [62].

Ціла низка праць стосовно правової системи Ради Європи була опублікована в 2007 р. Так, до цієї групи належить книга Б. Флоренца та Г. Клебеса у перекладі українською мовою «Право Ради Європи. Прямуючи до загальноєвропейського простору» [63], яка запропонувала чіткий та збалансований погляд на способи, які застосовує Рада Європи задля здійснення власного покликання, інструменти гармонізації правових систем своїх держав-членів, а також охоплює аспекти формування Ради Європи та її роль у розбудові спільного європейського правового простору.

У тому ж 2007 р. був опублікований навчальний посібник викладачів Національного університету «Одеська юридична академія» М. Дамірлі та Т. Анцупової «Право Ради Європи: схеми, таблиці, визначення та коментарі» [64].

За фінансової підтримки Ради Європи у 2007 р. також було здійснено публікацію навчального посібника «Політико-правові аспекти діяльності Ради Європи», підготовленого викладачами Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка Л. Заблоцькою, А. Федоровою та Т. Шинкаренко [65]. У цьому навчальному посібнику висвітлено історію, засади функціонування, основні напрями діяльності Ради Європи. Розкрито особливості інституційної системи організації, охарактеризовано її основоположні міжнародно-правові інструменти, показано особливості співробітництва Ради Європи з іншими міжнародними організаціями, а також з Україною.

У 2012 р. у рамках редакції юридичного журналу «Право України» побачило світ «Зібрання актів європейського права» [66], перший випуск якого містить найважливіші правові акти, прийняті в рамках Ради Європи. Науковим редактором першого випуску видання став доктор юридичних наук, професор, суддя Європейського суду з прав людини від України у відставці В. Буткевич, упорядником — кандидат юридичних наук, доцент А. Федорова. У виданні зібрані основоположні міжнародні договори Ради Європи. Ця перша публікація започатковує видання всіх основних документів європейських міжурядових організацій, у якому зацікавлена українська громадськість.

Друга група навчальної літератури охоплює підручники та навчальні посібники щодо практики застосування Конвенції з прав людини та юрисдикції Європейського суду з прав людини.

Тут окремо слід відзначити існування цілої низки видань самого тексту Конвенції, протоколів до неї та коментарів до них, деякі з них вже були наведені.

Також багато уваги приділяється розкриттю практики застосування Конвенції. Фундаментальною роботою вважається праця професора С. Шевчука «Судовий захист прав людини: практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції», в якій розкрито основний зміст кожної статті Європейської конвенції з урахуванням практики Суду стосовно України [67].

Важливе значення мав навчально-практичний посібник В. Паліюка «Особливості застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод» [68], видання Спілки адвокатів України, Ради Європи та Міжнародного центру з юридичного захисту прав людини «Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст» [69], два доробки Т. Фулей, підготовлені на базі Академії суддів України, — опорний конспект «Застосування ЄКПЛ у цивільному судочинстві: конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та практика Європейського суду з прав людини: застосування у цивільному судочинстві» [70] та навчально-методичний посібник для суддів «Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: національна практика застосування в кримінальному судочинстві» [71].

Крім того, слід згадати видання, яке було підготовлено спільно Спілкою адвокатів України та Міжнародним центром Інтерайтс за фінансового сприя-

ня Міністерства закордонних справ і у справах Співдружності націй Великої Британії за загальною редакцією О. Жуковської — «Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст» [69].

У 2010 р. Генеральний директорат із питань прав людини та з правових питань Ради Європи опублікував працю Дж. Макбрайда «Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес» [72].

Велике значення в українській правовій літературі надається дослідженню та застосуванню у вітчизняному судочинстві практики Європейського суду з прав людини.

Звернути увагу потрібно на збірки рішень Суду, зокрема, на такі публікації Міністерства юстиції України, як: «Європейський суд з прав людини: рішення щодо України» [73], «Огляд практики Європейського суду з прав людини: норми та стандарти Конвенції про захист прав і основних свобод людини» [74], «Європейський суд з прав людини: організація, процедура, правила звернення» [75] тощо. Важливе значення має також праця Виконавчого директора Української Гельсінської спілки з прав людини А. Буценка «Стаття 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: систематизований дайджест рішень Європейського суду з прав людини» [76].

У 2011 р. у рамках реалізації проекту Координатора проектів ОБСЄ в Україні «Розвиток стандартів правових засобів захисту у сфері відповідальності держави у справах про порушення прав людини» було здійснено видання інформаційно-аналітичного звіту «Дослідження практики Європейського суду з прав людини для визначення Національних стандартів компенсацій порушення державою прав людини», авторами якого є М. Гнатовський, А. Федорова, К. Красовський, О. Власенкова [77]. У праці досліджується судова практика Європейського суду з прав людини щодо здійснення відшкодування державою шкоди, завданої порушенням прав людини. На підставі цього дослідження зроблено оцінку найбільш ефективних способів та моделей (процедур) здійснення такого відшкодування, оцінку розміру заподіяної шкоди та категорій її відшкодування. У звіті пропонується проект стандартів державної компенсації за порушення прав людини.

Серед цих праць також слід згадати науково-практичний додаток до юридичного журналу «Право України» «Європейський суд з прав людини. Судова практика», відповідальним редактором якого є доктор юридичних наук, професор, суддя Європейського суду з прав людини від України у відставці В. Буткевич. Метою видання є ознайомлення читачів із практикою і стандартами Європейського суду з прав людини (зокрема, рішеннями, що стосуються безпосередньо України, а також тими, що прийняті у зв'язку з порушеннями Конвенції, допущеними іншими державами, але які є актуальними для України) та теоретичне роз'яснення найбільш складних положень Конвенції та стандартів Суду з боку провідних вітчизняних і зарубіжних учених-правознавців та юристів-практиків. На сторінках видання публікуються переклади рішень Суду українською мовою, максимально наближені до автентичних мов (англійської та французької); науково-практичні коментарі відповідних положень Конвенції та практики Суду;

актуальні інтерв'ю провідних вітчизняних та зарубіжних фахівців у галузі захисту прав людини, керівництва Ради Європи та осіб, відповідальних за дотримання прав людини в Україні; наукові дослідження, дискусії та обговорення стосовно міжнародного захисту прав людини, зокрема діяльності Ради Європи та української практики у цій сфері; документи і матеріали, які приймаються в рамках Ради Європи; інформація про діяльність Суду, інших органів і установ Ради Європи; документи і матеріали стосовно української практики захисту прав людини (зокрема, хроніки справ за заявами проти України в міжнародному судочинстві, практика застосування Європейської конвенції і рішень Суду в Україні, дотримання прав українських громадян у зарубіжних країнах тощо); бібліографія та інші додаткові матеріали в рамках теми конкретного номера додатка.

У 2012 р. було опубліковано два випуски Додатка — Випуск I, присвячений ст. 3 «Заборона катувань» Європейської конвенції з прав людини, та Випуск II, присвячений ст. 2 «Право на життя».

Третя група навчально-методичної літератури щодо права Ради Європи включає наукові доробки, присвячені окремим аспектам діяльності Ради Європи: боротьбі з корупцією, захисту соціальних прав, заборони катувань, сприянню демократії, заохоченню місцевого самоврядування, захисту прав дітей, захисту прав національних та мовних меншин, забезпеченню європейських стандартів виборчого процесу.

У сфері боротьби із корупцією було опубліковано збірки документів «Рада Європи та боротьба з корупцією» [78], «Конвенції Ради Європи про корупцію» [79], «Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію» [80] тощо.

Зважаючи на існування в Україні проблеми катування та застосування тортур до осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, очевидним є існування великої кількості праць, присвячених саме стандартам Ради Європи щодо заборони цих явищ. Привертають увагу такі публікації: «Заборона катування. Практика Європейського суду з прав людини» [81], «Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню» [82], «*Предупреждение пыток в Украине: доклады Комитета по предупреждению пыток Совета Европы по итогам визитов в Украину делегации Комитета в 1998, 1999 и 2000 гг. и ответы правительства Украины на эти доклады*» [83], «Проти катувань. Європейські механізми запобігання катуванням та поганому поводженню» [84], дві праці Е. Сванідзе «Боротьба з жорстоким поводженням і безкарністю: права затриманих і обов'язки працівників правоохоронних органів: 11 ключових запитань та відповідей» [85] та «Ефективне розслідування фактів жорстокого поводження. Керівні принципи застосування європейських стандартів» [86].

Велика увага в науковій літературі нашої держави приділяється питанням захисту прав національних та мовних меншин. У цьому контексті можна навести праці В. Алексеєва «*Бегом от Европы?: кто и как противодействует в Украине реализации Европейской хартии региональных языков или языков меньшинств*» [87], «Рамкова конвенція про захист національних меншин. Україна: стан виконання» [88] та інші.

Крім того, у Раді Європи порушуються питання удосконалення системи місцевого самоврядування в нашій державі. Тому непоодинокими є видання, присвячені саме цій проблематиці. Зокрема, це «Акти європейського права з питань регіональної політики та місцевого самоврядування» [89], праця М. Гірняк «Європейська хартія місцевого самоврядування в Україні: питання реалізації та контролю» [90], «Правові інструменти Ради Європи з питань місцевого і регіонального розвитку та проблеми їх імплементації в Україні» [91], «Європейська хартія місцевого самоврядування та розвиток місцевої і регіональної демократії в Україні» [92] тощо.

Викладене свідчить про те, що в нашій державі висвітленню різних аспектів діяльності Ради Європи приділяється багато уваги, проте відчувається гостра потреба в якісних, фундаментальних підручниках з права Ради Європи, які відображали б усі теоретичні та практичні аспекти правової системи цієї організації, давали б студентам юридичних спеціальностей можливість ознайомитись із практикою Європейського суду з прав людини, а також слугували базою для популяризації стандартів Ради Європи серед широких верств населення України.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Мармазов В. Є., Піляєв І. С.* Україна в політико-правовому просторі Ради Європи: досвід і проблеми / відп. ред. Н. І. Ковтун. — К. : Вентурі, 1999. — 399 с.
2. *Мармазов В. Є., Піляєв І. С.* Рада Європи: політико-правовий механізм інтеграції : навч. посіб. / за ред. Ю. С. Шемшученко. — К. : Видавничий Дім «Юридична книга», 2000. — 467 с.
3. *Буромский М. В.* Обращение в Европейский суд по правам человека: практика Суда и особенности украинского законодательства. — Х. : Фолио, 2000. — 32 с.
4. *Чиж І. С.* Україна в Раді Європи. — К. : Парламентське видавництво, 2001. — 384 с.
5. *Права людини в документах Ради Європи / упоряд. та вступ. слово Т. Яблонська.* — Амстердам ; К., 1996. — 274 с.
6. *Стислий виклад договорів Ради Європи.* — Страсбург : Директорат з правових питань Ради Європи, 1998. — 72 с.
7. *Збірка договорів Ради Європи : українська версія / Рада Європи ; пер. та ред. Є. М. Вишневський.* — К. : Парламентське видавництво, 2000. — 654 с.
8. *Практика Європейського суду з прав людини.* — Л. : Кальварія. — 1997. — Вип. 1 ; 1998. — Вип. 2; 1999. — Вип. 3; 2000. — Вип. 4.
9. *Вибрані рішення Європейського суду з прав людини.* — Х. : Консум. — 2001, 2003.
10. *Рішення Європейського суду з прав людини. Експрес — інформація.* — Л. : Астрон, 2000–2002. — Вип. 1–5.
11. *Гомьен Д., Харріс Д., Зваак Л.* Європейська конвенція про права людини і Європейська соціальна хартія: право і практика. — М. : Видавництво МНІМП. — 1998. — 600 с.
12. *Дженіс М., Кей Р., Бредлі Е.* Європейське право у галузі прав людини. Джерела та практика застосування : пер. з англ. — К. : АртЕк, 1997. — 624 с.
13. *Парламентська Асамблея Ради Європи : пер. з фр.* — К., Страсбург : Парламентське видавництво, 1998. — 94 с.

14. *Правила* процедури Парламентської асамблеї Ради Європи. *Правила* процедури Парламентської асамблеї Ради Європи : пер. з фр. — К. ; Страсбург : Парламентське видавництво, 1998. — 79 с.
15. *Раданович Н. М.* Національна імплементація міжнародних договорів щодо прав людини: загальнотеоретичне дослідження (на матеріалах впровадження Конвенції про захист прав і основних свобод людини) : дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. — Л., 2000. — 175 арк.
16. *Анісімова М. Ф.* Зобов'язання України щодо прав людини у зв'язку зі вступом до Ради Європи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2001. — 308 арк.
17. *Гіждіван Л. Ю.* Становлення та розвиток співробітництва України з Радою Європи у сфері прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2001. — 203 арк.
18. *Свида Т. О.* Міжнародно-правове співробітництво держав у рамках Європейської Комісії «За демократію через право» : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. — Л., 2009. — 218 арк.
19. *Луць Л. А.* Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. — Л., 2004. — 448 арк.
20. *Муравйов В., Святун О., Смирнова К.* Історія становлення і розвитку науки європейського права в Україні // *Європейське право*. — 2012. — № 1. — С. 161–180.
21. *Гнатівський М. М.* Становлення та тенденції розвитку європейського правового простору : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2002. — 193 арк.
22. *Піляєв І. С.* Демократизаційний вимір євроінтеграції: рольові функції та системні впливи Ради Європи : дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.04 / НАН України, Інститут світової економіки і міжнародних відносин. — К., 2003. — 476 арк.
23. *В'юницька О. І.* Роль Ради Європи у зміцненні демократії у країнах Центрально-Східної Європи : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2005. — 208 арк.
24. *Андріанов К. В.* Роль контрольного механізму Конвенції про захист прав і основних свобод людини в процесі реалізації її норм : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2002. — 185 арк.
25. *Супрун Д. М.* Організаційно-правові засади та юрисдикційні основи діяльності Європейського суду з прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2002. — 219 арк.
26. *Федик С. Є.* Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. — Л., 2002. — 215 арк.
27. *Липачова Л. М.* Реалізація конституційного права людини та громадянина на звернення за захистом своїх прав і свобод до Європейського суду з прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Юридична академія Міністерства внутрішніх справ. — Д., 2002. — 196 арк.
28. *Пастухова Л. В.* Ефективність міжнародно-правових засобів забезпечення реалізації Конвенції про захист прав і основних свобод людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. — Л., 2003. — 165 арк.
29. *Федорова А. Л.* Міжнародно-правові зобов'язання України з Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2003. — 187 арк.

30. *Климович О. В.* Конвенція про захист прав людини та основних свобод як складова внутрішнього права та особливості її застосування національними судами держав — членів Ради Європи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2010. — 20 с.
31. *Капустинський В. А.* Вплив діяльності Європейського суду з прав людини на формування національних правозахисних систем і дотримання державами стандартів захисту прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Інститут законодавства Верховної Ради України. — К., 2006. — 219 арк.
32. *Соловійов О. В.* Застосування Європейської конвенції з прав людини та практики Страсбурзького суду в Україні (загальнотеоретичні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. — Л., 2011. — 16 с.
33. *Кононенко В. П.* Звичаєва природа прецедентного характеру рішень Європейського суду з прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2009. — 197 арк.
34. *Севостьянова Н. І.* Звернення до Європейського суду з прав людини як реалізація права на правосуддя : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». — О., 2011. — 19 с.
35. *Нестеренко С. С.* Міжнародно-правовий захист прав людини при здійсненні екстрадиції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Одес. нац. юрид. акад. — О., 2010. — 19 с.
36. *Дір І. Ю.* Захист громадянських прав людини в Україні у рамках Ради Європи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. — К., 2010. — 20 с.
37. *Маляренко В. Т.* Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2004. — 449 арк.
38. *Заїка С. О.* Строки у кримінальному процесі України в контексті європейських стандартів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. — К., 2006. — 281 арк.
39. *Войченко С. В.* Договори Ради Європи в кримінально-правовій сфері та їх імплементація в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». — О., 2010. — 20 с.
40. *Юдківська Г. Ю.* Презумпція невинуватості в кримінальному процесі України та практиці Європейського суду з прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Академія адвокатури України. — К., 2008. — 242 арк.
41. *Шишкіна Е. В.* Концепція заборони неналежного поведіння з людиною та її еволюція в діяльності Ради Європи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2009. — 232 арк.
42. *Хім'як Ю. Б.* Гармонізація кримінального права України з практикою Європейського суду з прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2011. — 19 с.
43. *Сімонович Д. В.* Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2011. — 20 с.
44. *Головатий С. П.* Верховенство права: ідея, доктрина, принцип : автореф. дис.... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Інститут законодавства Верховної Ради України. — К., 2008. — 44 с.

45. *Феськов М. М.* Європейська соціальна хартія (переглянута) і трудове законодавство України: питання адаптації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Одеська національна юридична академія. — О., 2002. — 202 арк.
46. *Сидоренко Н. С.* Європейська соціальна хартія: регіональний міжнародно-правовий механізм захисту соціальних та економічних прав людини (позиція України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Інститут міжнародних відносин Київського національного ун-ту ім. Тараса Шевченка. — К., 2003. — 220 арк.
47. *Верланов С. О.* Економічні і соціальні права людини: європейські стандарти та їх впровадження в юридичну практику України (загальнотеоретичне дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. — Л., 2008. — 203 арк.
48. *Лобода К. С.* Міжнародно-правове регулювання сфери соціальних відносин в Європі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2008. — 198 арк.
49. *Добрянський С. П.* Актуальні проблеми загальної теорії прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. — Л., 2002. — 180 арк.
50. *Кавун В. Ф.* Механізми міжнародного контролю у сфері прав людини Механізми міжнародного контролю у сфері прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2008. — 214 арк.
51. *Святун О. В.* Європейські механізми боротьби із торгівлею людьми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2005. — 174 арк.
52. *Яковлев А. А.* Міжнародно-правове співробітництво у захисті права власності в системі Ради Європи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2009. — 183 арк.
53. *Мицик В. В.* Міжнародно-правові засади й інституційні механізми захисту прав національних меншин : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2005. — 36 с.
54. *Мелех Б. В.* Державна політика співробітництва України з Радою Європи в галузі захисту прав людини (2000–2005 рр.) : автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.01 / Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. — Л., 2009. — 18 с.
55. *Нуруллаєв І. С.* Міжнародно-правове співробітництво в системі Ради Європи у боротьбі з корупцією : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2008. — 205 арк.
56. *Теуш С. К.* Приватно-правові конвенції Ради Європи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2003. — 195 арк.
57. *Брижко В. М.* Організаційно-правові питання захисту персональних даних : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Національна академія держ. податкової служби України. — Ірпінь, 2004. — 20 с.
58. *Лесюк В. В.* Правова природа парламентських органів європейських міжнародних організацій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2011. — 20 с.
59. *Санченко А. Є.* Acquis Ради Європи у системі європейського права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. — К., 2011. — 220 арк.

60. *Піляєв І. С.* Рада Європи в сучасному євроінтеграційному процесі. — К. : Видавничий дім «Юридична книга», 2003. — 436 с.
61. *Тамм А. Є., Ріяка В. О.* Роль Ради Європи у забезпеченні прав людини на сучасному етапі : навч. посібник. — Х. : Видавець Шуст А. І., 2002. — 310 с.
62. *Рада Європи* : навч. посібник / О. С. Киричук та ін. — Л. : ПАІС, 2006. — 166 с.
63. *Флоренц Б., Клебес Г.* Право Ради Європи. Прямуючи до загальноєвропейського правового простору / пер. з англ. О. Андрійчук. — К. : К.І.С., 2007. — 232 с.
64. *Дамирли М. А., Анципова Т. А.* Право Совета Европы: схемы, таблицы, определения и комментарии : учебное пособие. — О. : Фенікс, 2007. — 284 с.
65. *Політико-правові аспекти діяльності Ради Європи* : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Л. Г. Заблоцька та ін. — К. : Фенікс, 2007. — 224 с.
66. *Зібрання актів європейського права* / за заг. ред. В. Г. Буткевича ; упор. А. Л. Федорова. — К. : Ред. журн. «Право України», 2012. — Вип. 1–2. — 616 с.
67. *Шевчук С. В.* Судовий захист прав людини: практика Європейського суду з прав людини у контексті правової традиції. — 2-е вид., випр., доп. — К. : Реферат, 2007. — 848 с.
68. *Паліюк В. П.* Особливості застосування судами України конвенції про захист прав людини та основних свобод : навч.-практ. посібник. — Миколаїв : Атол, 2003. — 130 с.
69. *Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст* / уклад. і наук. ред. О. Л. Жуковська. — К. : ЗАТ «Віпол», 2004. — 960 с.
70. *Фулей Т. І.* Застосування ЄКПЛ у цивільному судочинстві: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та практика Європейського суду з прав людини: застосування у цивільному судочинстві: опорний конспект. — К. : Пульсари, 2007. — 50 с.
71. *Фулей Т. І.* Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: національна практика застосування в кримінальному судочинстві : навч.-метод. посіб. для суддів. — К. : Гештальт Консалтинг Груп ; К. : Зовнішторгвидав України, 2008. — 84 с.
72. *Макбрайд Дж.* Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес : посібник / пер. Д. Шкрюба. — К. : К.І.С., 2010. — 576 с.
73. *Європейський суд з прав людини: рішення щодо України* / Міністерство юстиції України. — К. : Вид. дім «Ін Юре», 2000. — 96 с.
74. *Огляд практики Європейського суду з прав людини: норми та стандарти Конвенції про захист прав і основних свобод людини* / Міністерство юстиції України. — К. : Вид. дім «Ін Юре», 2000. — 64 с.
75. *Європейський Суд з прав людини: організація, процедура, правила звернення* / Міністерство юстиції України. — К. : Вид. дім «Ін Юре», 2000. — 16 с.
76. *Бущенко А. П.* [---

214](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M=&S21COLORTERM=S=0&S21STR=Стаття 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: систематизований дайджест рішень Європейського суду з прав людини. — 2-ге вид., випр. та допов. — Х. : Права людини, 2008. — 432 с.77. <i>Гнатівський М., Федорова А., Красовський К., Власенкова О.</i> Дослідження практики Європейського суду з прав людини для визначення національних стандартів компенсацій порушення державою прав людини: інформаційно-аналітичний звіт. — К. : Атіка, 2011. — 184 с.</div><div data-bbox=)

78. Рада Європи та боротьба з корупцією : зб. документів / упоряд. О. Букалов. — Донецьк : [б.в.], 2001. — 52 с.
79. Конвенції Ради Європи про корупцію / пер. з англ. Є. М. Вишневський. — Донецьк : Донецький Меморіал, 2000. — 28 с.
80. Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію / упоряд. М. І. Камлик та ін. — К. : Школяр, 1999. — 478 с.
81. Заборона катування. Практика Європейського суду з прав людини / уклад. Ю. Зайцев, О. Павліченко. — К. : Український Центр Правничих Студій, 2001. — 192 с.
83. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню: текст Конвенції та Пояснювальна доповідь / Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (СРТ). — Б. м. : [б. в.], 2002. — 34 с.
83. Предупреждение пыток в Украине: доклады Комитета по предупреждению пыток Совета Европы по итогам визитов в Украину делегации Комитета в 1998, 1999 и 2000 гг. и ответы правительства Украины на эти Доклады / Донецкий Мемориал. — 2-е изд., испр. и доп. — Донецк, 2003. — 252 с.
84. Проти катувань. Європейські механізми запобігання катуванням та поганому поводженню / Харківська правозахисна група. — Х. : Права людини, 2007. — 228 с.
85. Сванідзе Е. Боротьба з жорстоким поводженням і безкарністю: права затриманих і обов'язки працівників правоохоронних органів: 11 ключових запитань та відповідей / пер. С. Колесник. — К. : К.І.С., 2009. — 39 с.
86. Сванідзе Е. Ефективне розслідування фактів жорстокого поводження. Керівні принципи застосування європейських стандартів / пер. С. Колесник. — К. : К.І.С., 2009. — 142 с.
87. Алексеев В. Г. Бегом от Европы?: кто и как противодействует в Украине реализации Европейской хартии региональных языков или языков меньшинств. — Х. : Факт, 2008. — 240 с.
88. Рамкова конвенція про захист національних меншин. Україна: стан виконання / упоряд. А. Є. Санченко. — К. : [б. в.], 2004. — 64 с.
89. Акти європейського права з питань регіональної політики та місцевого самоврядування / упоряд. В. О. Зайчук та ін. ; заг. ред. А. П. Яценюк. — К. : Парламентське видавництво, 2007. — 608 с.
90. Гіряк М. В. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Європейська хартія місцевого самоврядування в Україні: питання реалізації та контролю. — Л. : Каменярь, 2004. — 58 с.
91. Правові інструменти Ради Європи з питань місцевого і регіонального розвитку та проблеми їх імплементації в Україні : наук. аналіт. док. та матеріали семінару з питань регіонального розвитку, м. Київ, 5–6 березня 2007 р. / В. В. Толкованов та ін. — К. : [б. в.], 2007. — 349 с.
92. Європейська хартія місцевого самоврядування та розвиток місцевої і регіональної демократії в Україні : науково-практичний посібник / упоряд. О. В. Бейко [та ін.] ; ред. М. О. Пухтинський, В. В. Толкованов. — К. : Крамар, 2003. — 395 с.

Святун О. В., Федорова А. Л. Історія становлення і розвитку науки права Ради Європи в Україні

Анотація. У статті досліджуються особливості становлення вітчизняної науки права Ради Європи. Подано характеристику еволюції наукових досліджень права Ради Європи, починаючи із часів здобуття Україною незалежності в 1991 р. до сьогоднішнього дня. Особливу увагу приділяється процесу становлення права Ради Європи як навчальної дисципліни в вищих юридичних навчальних закладах.

Ключові слова: Рада Європи, Україна, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Європейський суд з прав людини, дослідження, навчальна дисципліна, викладання, підручник.

Святун Е. В., Федорова А. Л. История становления и развития науки права Совета Европы в Украине

Аннотация. В статье исследуются особенности становления отечественной науки права Совета Европы. Дана характеристика эволюции научных исследований права Совета Европы, начиная со времен получения Украиной независимости в 1991 г. до сегодняшнего дня. Отдельное внимание уделяется процессу становления права Совета Европы как учебной дисциплины в высших юридических учебных заведениях.

Ключевые слова: Совет Европы, Украина, Европейская конвенция по правам человека, Европейский суд по правам человека, исследования, учебная дисциплина, преподавание, учебник.

Sviatun O., Fedorova A. The History of Formation and Development of Council of Europe Law Science in Ukraine

Annotation. The article studies the peculiarities of formation of the national science of Council of Europe law. It contains the characteristics of the evolution of scientific research of the Council of Europe law, starting with the period of obtaining Independence of Ukraine in 1991 till nowadays. Special focus is made on the process of the Council of Europe law becoming an academic discipline in higher legal educational establishments.

Key words: the Council of Europe, Ukraine, European Convention on Human Rights, European Court of Human Rights, research, academic discipline, teaching, manual.